

อุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจขันธ์ในพระสุตตันตปิฎก
The Metaphors on Five Groups of Personality
(PAÑCA KHANDHA) in Suttantapitaka

พระมหาอรรถพงษ์ อตถญาโณ (ผิวเหลือง)
Phramaha Atthaphong Atthañāno (Phiwhluang)^๑

Received: February 5, 2019 Revised: April 25, 2019

Accepted: April 30, 2019

บทคัดย่อ

ดุชฎินิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์อุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจขันธ์ในพระสุตตันตปิฎก” มี
วัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาประเภทของอุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจขันธ์ในพระ
สุตตันตปิฎก ๒) เพื่อศึกษามโนอุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจขันธ์ในพระสุตตันตปิฎก ๓) เพื่อศึกษา
กลวิธีการสอนเรื่องเบญจขันธ์ผ่านอุปลักษณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง และเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร
ผลการวิจัยพบว่ามี ๓๕ อุปลักษณ์และสามารถจำแนกประเภทของอุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจขันธ์
ได้ ๑๗ ประเภทได้แก่ เบญจขันธ์คือผลมะม่วง, เบญจขันธ์คือแก้วไพฑูรย์, เบญจขันธ์คือเกวียน,
เบญจขันธ์คือผ้า, เบญจขันธ์คือชาคศพ, เบญจขันธ์คือปลา, เบญจขันธ์คือท่อนไม้, เบญจขันธ์คือ
รังของโรค, เบญจขันธ์คือถุง, เบญจขันธ์คือช่างกลึง, เบญจขันธ์คือคนเลี้ยงโค, เบญจขันธ์คือช่าง
ไม้, เบญจขันธ์คือธรรมชาติ, เบญจขันธ์คือไม้, เบญจขันธ์คือก้อนโคลมัย, เบญจขันธ์คือชนไก่,
เบญจขันธ์คือฟองน้ำ และสามารถจำแนกกระบวนการถ่ายโยงทางมโนอุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจ
ขันธ์ได้ ๗ ประเภท คือ ๑) เบญจขันธ์ คือ วัตถุ, ๒) เบญจขันธ์ คือ พาหนะ, ๓) เบญจขันธ์
คือ สิ่งไม่มีชีวิต, ๔) เบญจขันธ์ คือ ผลไม้, ๕) เบญจขันธ์ คือ สัตว์, ๖) เบญจขันธ์ คือ ธรรมชาติ,
๗) เบญจขันธ์ คือ มนุษย์ และพบกลวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าผ่านอุปลักษณ์ ๓ แบบ คือ
๑) ทรงอธิบายขยายความ ๒) ทรงยกตัวอย่างแสดง ๓) ทรงเปรียบเทียบ

คำสำคัญ : อุปลักษณ์, เบญจขันธ์, พระสุตตันตปิฎก

^๑ สาขาวิชาการสอนภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย
Special instructor, Thai Language Teaching Department, Faculty of Education,
Mahamakut Buddhist University, Thailand. E-mail yanamath60@gmail.com

ABSTRACT

This dissertation entitled "Analysis of metaphors on five groups of personality in Suttantapitaka". The objectives of this dissertation were: 1) to study the types of metaphors on five groups of personality in Suttantapitaka. 2) to study the conceptual metaphors on five groups of personality in Suttantapitaka. 3) to study the Buddhist teachings on five groups of personality with metaphors. And to be Documentary Research. The result of analysis of metaphors on five groups of personality in Suttantapitaka had been found that for 35 metaphors. Their they could classify 17 types: Mango, Gem, Buckboard, Cloth, Cadaver, Fish, Timber, Nest of disease, Sack, Lather, Cowboy, Carpenter, Nature, Wood, Cow dung, Chicken feather, Sponge, and could classify 7 types: Material, Conveyance, Lifeless, Fruit, Animal, Nature and People. The two ways of the Buddhist teaching on five groups of personality with metaphors are found in 3 forms: 1) using the way of explanation 2) using the way of instance 3) using the way of comparison.

Keywords: Metaphors, Pancakhandha (a five groups of personality),
Suttantapitaka

๑. บทนำ

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนาที่ประมวลเรื่องราวของปิฎกทั้ง ๓ เอาไว้คือเรื่องของพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ เรื่องของพระสูตรอันเป็นหลักคำสอน และเรื่องของพระอภิธรรมคือเรื่องทีกล่าวถึงจิต เจตสิก รูป นิพพาน เป็นต้น พระไตรปิฎกมีสองความหมายคือ ๑) หมายถึงปริยัติ เช่นในข้อความว่า “มา ปิฎกสมปทานเนน ออย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างปริยัติ” ๒) หมายถึงภาชณะ เช่น ในข้อความว่า “อถ บุริโสอาคจเฉยยกุททาลปิฎกมาทาย บุรุษถือจอบและกระบุงเดินมา”^๒ หรือแปลว่ากระจาดหรือตะกร้า อันเป็นภาชณะสำหรับใส่รวมของต่าง ๆ เอาไว้ นำมาใช้ในความหมายว่า เป็นที่รวบรวมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่จัดเป็นหมวดหมู่แล้วโดยนัยนี้ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือการรวบรวมพระพุทธพจน์ซึ่งเป็นหลักพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเอาไว้มากถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์^๓ ในปัจจุบันนี้มีการนำหลักธรรมในพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้กับศาสตร์ต่าง ๆ มากมาย ในด้านภาษาศาสตร์นั้นยังไม่มีผู้สนใจศึกษามากนัก โดยเฉพาะ

อุปลักษณะเป็นสาขาหนึ่งของวิชาอรรถศาสตร์ นั้นมีผู้สนใจศึกษาน้อย จากการได้ศึกษาพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยพบว่าหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการสอนที่ทำให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายคือการเปรียบเทียบหรือใช้อุปลักษณะ ทำให้เห็นภาพพจน์ที่ชัดเจน คำว่าอุปลักษณะในงานวิจัยนี้หมายถึง คำศัพท์ วลี และประโยค มีความหมายประจำรูปภาษาอย่างหนึ่ง เมื่อถูกนำไปใช้ในบริบทอื่นจะทำให้เกิดความหมายใหม่ ซึ่งอาศัยคุณสมบัติ ลักษณะและอาการในการเชื่อมโยงความหมายจากความหมายหนึ่งไปสู่ความหมายหนึ่ง ผู้ฟังหรือผู้อ่านต้องอาศัยประสบการณ์ ภูมิความรู้ ความคิด และความเข้าใจโลก ในการตีความหมาย ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นระบบความคิดของผู้ใช้ภาษาเพื่อต้องการชักชวนและสะกิดใจของผู้ฟังหรือผู้อ่านให้เกิดความต้องการอยากทราบความหมายที่ผู้ใช้ภาษาต้องการสื่อสารและเพื่อต้องการอธิบายความหมายของสิ่งนั้น ซึ่งช่วยให้เข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรมมากขึ้น เรียกว่า “พุทธลีลาเชิงโวหาร” อุปลักษณะเป็นหนึ่งในกระบวนการถ่ายทอดความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของผู้ใช้ภาษาหรือสะท้อนมโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาโดยผ่านถ้อยคำภาษาในชีวิตประจำวัน โดยการเปรียบเทียบสิ่งสองสิ่งที่มีลักษณะทางกายภาพเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน โดยการเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรมกับสิ่งที่เป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับฉันทบูร พานโพธิ์ทองและคณะว่าอุปลักษณะเป็นการเปรียบเทียบความคล้ายคลึงกันระหว่างของสองสิ่งที่แตกต่างกันเรียกสิ่งที่น่าสนใจมาเปรียบว่า วงความหมายต้น

^๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “บทนำ” พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), “พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์” (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๗๖.

ทาง (source domain) หรือ แบบเปรียบ (vehicle) และเรียกสิ่งที่ถูกเปรียบว่า วงความหมายปลายทาง (target domain) หรือสิ่งที่ถูกเปรียบ (tenor) ซึ่งทั้งสองสิ่งนี้เป็นสมาชิกจากต่างกลุ่มกันและมีคุณลักษณะเด่นที่เชื่อมโยงทั้งสองเข้าไว้ด้วยกัน^๔

จากการศึกษาการอธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคำสอนที่เป็นนามธรรม ย่อมเป็นการยากแก่การทำความเข้าใจของผู้ฟังและผู้ศึกษา เพราะไม่สามารถจับต้องได้ แต่กลวิธีการอธิบายหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าใช้หรือคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีลักษณะที่โดดเด่นคือการสอนแบบเปรียบเทียบ จึงทำให้คนทุกชั้นวรรณะ หรือแม้ว่าจะมีระดับการศึกษาที่แตกต่างกันก็สามารถเข้าใจหลักธรรมและน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติตามได้อย่างดีเยี่ยมและได้รับผลของการปฏิบัตินั้นอย่างสูงสุด การใช้อุปลักษณ์ในพระไตรปิฎกคือการเปรียบเทียบสิ่งที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านทั่วไป ซึ่งถูกนำมาใช้อธิบายหลักธรรมที่เป็นนามธรรมทำให้เกิดความเข้าใจง่ายและอยากน้อมรับไปปฏิบัติตาม โดยใช้แบบเปรียบเทียบและสิ่งที่ถูกเปรียบที่ผู้ฟังคุ้นเคย ได้แก่ ภาชนะ ท่อนไม้

^๔ ญัฐพร พานโพธิ์ทอง และคณะ, “พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา : การศึกษาเนื้อหาและกลวิธีทางภาษา” ใต้ร่มพระบารมีพระบรมธรรมิกมหาราชภาพระบรมธรรมิกราชกับอักษรศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๙๗.

วัตถุ เรือน เกรียน เป็นต้น เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจและเห็นภาพชัดเจน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาอุปลักษณ์ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามแนวคิดอรรถศาสตร์ปริชาน

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของคุษุณีนิพนธ์เรื่อง “วิเคราะห์อุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจขันธ์ในพระสุตตันตปิฎก” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

๑. เพื่อศึกษาประเภทของอุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจขันธ์ในพระสุตตันตปิฎก

๒. เพื่อศึกษามโนอุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจขันธ์ในพระสุตตันตปิฎก

๓. เพื่อศึกษากลวิธีการสอนเรื่องเบญจขันธ์ผ่านอุปลักษณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยแบบเชิงคุณภาพแบบเอกสาร (Documentary) เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้โดยมีวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

๑) รวบรวมข้อมูลอุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจขันธ์ในพระสุตตันตปิฎกจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๔๕ เล่ม โดยศึกษาเฉพาะพระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๙ ถึงเล่มที่ ๓๓ และจะนำข้อมูลของอุปลักษณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้เท่านั้นมาวิเคราะห์ ส่วนข้อมูลอุปลักษณ์

เกี่ยวกับเบญจขันธ์ในพระสูตรตปิฎกที่เป็นของพระสาวกผู้วิจัยจะไม่นำมาวิเคราะห์

๒) จัดจำแนกประเภทและวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดความหมายทางมนออุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจขันธ์ในพระสูตรตปิฎก โดยนำการวิเคราะห์แบบอรรถลักษณ์มาวิเคราะห์ ซึ่งผู้วิจัยจะใช้วิธีการอธิบายแบบวิจัยเชิงพรรณนา

๓) วิเคราะห์กลวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าผ่านอุปลักษณ์ ตามลำดับดังนี้

พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนที่ไหน เรื่องอะไร แก่ใคร

วิธีการสอนแบบใด

เพราะอะไร พระพุทธเจ้าจึงทรงใช้อุปลักษณ์นั้นเป็นสื่อการสอนการแนะนำ

วัตถุประสงค์ของการใช้อุปลักษณ์เป็นเครื่องเปรียบเทียบ

๔. ผลการวิจัย

๔.๑ ประเภทของอุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจขันธ์

พบว่ามียุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจขันธ์ในพระสูตรตปิฎก ๓๕ อุปลักษณ์ ซึ่งสามารถแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ถ้อยคำอุปลักษณ์ (metaphor) หมายถึง การเปรียบเทียบของสองสิ่งที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ซึ่งมีทั้งแบบเปรียบเทียบและสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ และไม่มีสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ และ มโนอุปลักษณ์ (conceptual) หมายถึงเป็นกระบวนการสื่อสารของมนุษย์ในสังคมโดยอาศัยสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้เชื่อมโยงกันผ่านกระบวนการคิด ความเข้าใจ ประสบการณ์ แล้วนำไปสู่การสร้าง อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์โดยการถ่ายทอดทางด้านความหมายด้วยวิธีการใช้ภาษา

ซึ่งก็จะสะท้อนให้เห็นทัศนคติของคนในสังคมนั้นว่ามีทัศนคติต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และโลกนี้อย่างไร อีกอย่างหนึ่งที่ทำให้อุปลักษณ์สื่อความหมายได้ชัดเจนคือรูปประโยคและบริบทในการสนทนาระหว่างผู้สนทนากับผู้ฟัง ๑) ประเภทถ้อยคำอุปลักษณ์ มี ๑๘ อุปลักษณ์ เป็นการกล่าวถึงถ้อยคำที่มีความหมายที่ซ่อนอยู่ภายในคำเหล่านั้น ซึ่งถ้อยคำเหล่านั้นเป็นคำธรรมดาทั่วไป ที่มีความหมายที่ง่ายต่อการเข้าใจ แต่ว่าถูกนำมาใช้อธิบายสื่อความหมายที่เป็นนามธรรมและธรรมะที่มีความหมายลึกซึ้ง จึงเป็นสิ่งที่ทำได้ยากมากที่จะอธิบายสิ่งที่อยู่เหนือการสัมผัสรู้ทางกายได้ แต่เมื่อนำมากล่าวในเชิงเปรียบเทียบลักษณะ คุณสมบัติ อាកาร และการกระทำของสิ่งต่าง ๆ ก็ทำให้เข้าใจถึงความหมายของสิ่งที่เป็นนามธรรมมากยิ่งขึ้น ๒) ประเภทมโนอุปลักษณ์ มี ๑๗ อุปลักษณ์ เป็นการกล่าวอธิบายขยายความของถ้อยคำนั้น ๆ จากอาการ การกระทำ ลักษณะเฉพาะ คุณสมบัติ ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นตัวตนของสิ่งนั้น เพื่อเป็นการอธิบายธรรมะซึ่งมีความหมายที่ลึกซึ้งทางจิตใจได้อย่างชัดเจน ดังนั้น การกล่าวถึงสิ่งที่อยู่นอกเหนือความหมายความเข้าใจของผู้คนทั่วไป ย่อมจะเป็นการยากที่ทำให้คนเข้าใจได้ง่าย เพียงแค่พูดถ้อยคำเท่านั้น แต่ถ้านำสิ่งที่คนทั่วไปเข้าใจง่าย เช่นว่ามีความรู้ลักษณะ อาการ การกระทำ และคุณสมบัติต่อสิ่งนั้นเป็นอย่างดีนำมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นนามธรรมก็จะทำให้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น เพราะบางครั้งการอธิบายหรือการยกตัวอย่างแสดงแก่ผู้อื่นนั้น ย่อมจะอาศัยประสบการณ์ของผู้นั้นเป็นส่วนหนึ่งเพื่อจะได้เข้าใจง่ายไม่ยากเกินไป ดังนั้น

ในบางครั้งพระพุทธเจ้าก็ทรงยกตัวอย่างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นแสดงโดยที่เป็นเพียงถ้อยคำธรรมดาที่สามารถที่จะเข้าใจได้ แต่บางครั้งพระพุทธเจ้าก็ทรงอธิบายถ้อยคำนั้นซึ่งประกอบด้วยลักษณะ คุณสมบัติ และอาการของสิ่งนั้นด้วย เพื่อให้เข้าใจแก่ความเข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ซึ่งสามารถนำอุปลักษณะทั้ง ๓๕ อุปลักษณะมาจำแนกประเภทของอุปลักษณะเกี่ยวกับเบญจขันธ์ได้ ๑๗ อุปลักษณะ ได้แก่ เบญจขันธ์คือผลมะม่วง, เบญจขันธ์คือแก้วไพฑูรย์, เบญจขันธ์คือเกวียน, เบญจขันธ์คือผ้า, เบญจขันธ์คือซากศพ, เบญจขันธ์คือปลา, เบญจขันธ์คือท่อนไม้, เบญจขันธ์คือรังของโรค, เบญจขันธ์คือถุง, เบญจขันธ์คือช่างกลึง, เบญจขันธ์คือคนเลี้ยงโค, เบญจขันธ์คือช่างไม้, เบญจขันธ์คือธรรมชาติ, เบญจขันธ์คือไม้, เบญจขันธ์คือก้อนโคมัย, เบญจขันธ์คือชนไก่, เบญจขันธ์คือฟองน้ำ

๔.๒ มโนอุปลักษณะเกี่ยวกับเบญจขันธ์

พบว่ากระบวนการถ่ายทอดของทางความหมายของอุปลักษณะเกี่ยวกับเบญจขันธ์มี ๗ ประเภท คือ ๑) เบญจขันธ์ คือ วัตถุ, ๒) เบญจขันธ์ คือ พาหนะ, ๓) เบญจขันธ์ คือ สิ่งไม่มีชีวิต, ๔) เบญจขันธ์ คือ ผลไม้, ๕) เบญจขันธ์ คือ สัตว์, ๖) เบญจขันธ์ คือ ธรรมชาติ, ๗) เบญจขันธ์ คือมนุษย์, กระบวนการถ่ายทอดของทางความหมายของอุปลักษณะเกี่ยวกับเบญจขันธ์อาศัยลักษณะ คุณสมบัติ อาการ และการกระทำของสิ่งต่างๆ เป็นเครื่องช่วยในการถ่ายทอดความหมายต้นทางไปสู่ความหมายปลายทางดังจะได้สรุปต่อไปนี้

๑) เบญจขันธ์ คือ วัตถุ มี ๒ ความหมายที่ถูกนำมาถ่ายทอดความหมาย เป็นการนำความหมายของสิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น แก้วไพฑูรย์ ภาชนะดินถุง ภาชนะ ท่อนไม้ หม้อดิน ไม้ และชนไก่ มาเปรียบเทียบกับรูปร่าง เพราะว่ามีลักษณะ คุณสมบัติเหมือนกันกับรูปร่าง ส่วนผ้าที่สะอาดและผ้าที่สกปรกก็ถูกนำมาเปรียบเทียบกับจิต เพราะว่ามีลักษณะ คุณสมบัติที่เหมือนกัน จึงง่ายต่อการจะทำความเข้าใจสิ่งที่ต้องการจะสื่อสาร

๒) เบญจขันธ์ คือ พาหนะ มี ๑ ความหมายที่ถูกนำมาถ่ายทอดความหมาย เป็นการนำสภาพของพาหนะมาอธิบายลักษณะ คุณสมบัติ และส่วนประกอบของสิ่งนั้น ที่มีลักษณะเหมือนกับร่างกายมนุษย์ เช่น เกวียน ราชรถ จึงอาศัยคุณสมบัตินั้น มาเป็นแบบเปรียบเทียบ

๓) เบญจขันธ์ คือ สิ่งไม่มีชีวิต มี ๒ ความหมายที่ถูกนำมาถ่ายทอดความหมาย เป็นการนำสิ่งที่ตายแล้ว ที่มีลักษณะอาการหรือสภาพที่เป็นอยู่นั้นนำมาเปรียบเทียบกับเช่นว่า ซากศพ รังของโรค ก้อนโคมัย ถูกนำมาเปรียบเทียบกับรูปร่างที่มีลักษณะเหมือนกับรูปร่างอยู่ที่นี่ เมื่อตายแล้ว จะมีสภาพเช่นนี้ตลอดไป ย่อมจะทำให้เกิดความเบื่อหน่ายต่อรูปร่างที่ไม่มั่นคงถาวรนี้ ซึ่งมีแต่การเปลี่ยนแปลงและสุดท้ายก็แตกดับไปในที่สุด ส่วนอีกอย่างหนึ่งคือสภาพของจิตที่เกิดขึ้นเมื่อพิจารณาตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายแล้วย่อมจะเกิดความเบื่อหน่าย รังเกียจ เหมือนกับการนำของไม่สะอาดเช่น ซากศพ ชนไก่ มาผูกติดกับตัว ย่อมจะมีอาการขะแยง รังเกียจไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจต่อ

สิ่งนั้น จิตย่อมจะตระหนักว่าไม่ควรเข้าใจ ยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตน

๔) เบญจขันธ์ คือ ผลไม้ มี ๑ ความหมายที่ถูกนำมาถ้อยความหมาย เป็นการนำลักษณะการกระทำต่อสิ่งนั้นให้เปลี่ยนสภาพไปจากเดิมเช่นการตัดผลมะม่วงให้หลุดออกจากขั้ว ย่อมไม่สามารถเห็นมะม่วงจากขั้วนั้นได้อีกต่อไป เปรียบกับรูปกายนี้หากว่าตัดสิ้นกิเลสตัณหาแล้วย่อมจะไม่มีอะไรนำพาให้ไปสู่การเกิดใหม่ได้อีก ย่อมจะขาดสูญไป

๕) เบญจขันธ์ คือ สัตว์ มี ๑ ความหมายที่ถูกนำมาถ้อยความหมายเป็นการนำลักษณะอาการของสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น ปลา ธรรมชาติของปลาอยู่ในน้ำหากถูกจับขึ้นจากน้ำก็จะดิ้นไปมาเพื่อหาหนทางที่จะลงไปสู่น้ำตามเดิม เช่นเดียวกับจิตเมื่อจะถูกฝึกหัดขัดเกลากิเลสตัณหา ย่อมจะแสดงอาการดิ้นไปมา ทำให้ไม่มีความสุข ไม่มีความสุข เป็นลักษณะอาการเบื้องต้นของการฝึกจิต เมื่อสามารถฝึกได้แล้วก็จะสงบสุขในที่สุด

๖) เบญจขันธ์ คือ ธรรมชาติ มี ๓ ความหมายที่ถูกนำมาถ้อยความหมาย สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติย่อมจะมีลักษณะคุณสมบัติ อาการ เฉพาะตน สิ่งที่ถูกนำมาเปรียบกับรูปกายที่มีความไม่เที่ยงแท้ มีสภาพเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เปรียบกับ ฟองน้ำ ดิน น้ำ ลม ไฟ สิ่งเหล่านี้มีความเสื่อมไปเป็นที่สุด หากความมั่นคงถาวรไม่ได้ มีความแตกสลายเป็นเบื้องหน้า สิ่งที่ถูกนำมาเปรียบกับเวทนาเพื่อให้อึดถือเอาเป็นตัวอย่างไม่หวั่นไหวไปมาแต่ให้หนักแน่นต่อความรู้สึกโดยยึดอารมณ์เป็นกลางไม่เข้าไปหาอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งถูกนำมาเปรียบกับแผ่นดิน น้ำ

ลม ไฟ อากาศและไม้ที่มีลักษณะไม่เข้าไปยึดถือสิ่งใดเป็นเกาะ แต่อยู่ในลักษณะที่เป็นกลางไม่ยินดีไม่ยินร้ายต่อสิ่งที่เกิดขึ้น เพียงแต่รับรู้เฉย ๆ

๗) เบญจขันธ์ คือ มนุษย์ มี ๑ ความหมายที่ถูกนำมาถ้อยความหมายเป็นการนำการกระทำของมนุษย์มาอธิบาย การฝึกหัดจิต การกำหนดรู้วิธีการทำงานของจิต ตลอดเกิดความชำนาญ เช่นเดียวกับ ช่างกลึง ช่างไม้ และคนเลี้ยงโค ย่อมจะชำนาญในการทำหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี เข้าใจหน้าที่และวิธีการกำหนดรู้วิธีการฝึกหัดจิตจากการกระทำของคนเหล่านั้นผ่านประสบการณ์และความเข้าใจโลกของตนเอง

๔.๓ กลวิธีการสอนเรื่องเบญจขันธ์ผ่านอุปลักษณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง

พบว่ากลวิธีการสอนเรื่องเบญจขันธ์ผ่านอุปลักษณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงมี ๓ แบบ ได้แก่ แบบที่ ๑ คือกลวิธีการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้คือการอธิบายธรรม ซึ่งอาจจะมีคนทูลถามหรืออาจจะไม่มี พระองค์ก็ทรงตรัสอธิบายธรรมที่ทรงยกขึ้นเอง โดยจะเน้นความสำคัญหรือเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมนั้นว่ามีระดับความยากง่ายแค่ไหน หากว่าผู้ที่ฟังเป็นพระภิกษุสงฆ์ พระภิกษุณี ก็จะเน้นไปที่การพิจารณาเกี่ยวกับรูปกาย และจิตที่มีความละเอียด ซึ่งเป็นการอธิบายธรรมที่ความหมายลึกซึ้งทั้งในทางปฏิบัติและการอธิบาย หากว่าผู้ที่ฟังเป็นพระราชา หรือชาวบ้านทั่วไป ก็จะทรงอธิบายธรรมที่อยู่ในระดับทั่วไป เพื่อให้ง่ายแก่การทำความเข้าใจในหัวข้อธรรมนั้นและสามารถน้อมนำเอาไปปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องด้วย การจะอธิบายธรรมนั้นส่วนใหญ่มักจะเป็นการตรัสสอนพระภิกษุประจำวัน

ถือเป็นกิจวัตรของพระองค์ที่จะทรงอธิบายธรรมะให้พระภิกษุสงฆ์ได้ฟัง เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แบบที่ ๒ คือ กลวิธีการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้คือการยกตัวอย่างเรื่องราวในอดีตและที่เคยปรากฏขึ้นในปัจจุบันและวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เพื่อเป็นการแสดงลักษณะ อากาโร ฌสมบัติ และการกระทำของสิ่งนั้น ๆ แบบที่ ๓ คือกลวิธีการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้การเปรียบเทียบธรรมที่ทรงแสดงโดยจะอาศัยประสบการณ์ของผู้ฟังเป็นแนวในการยกตัวอย่างแสดง เพราะว่าผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจต่อสิ่งนั้นดีอยู่แล้วหากนำมาแสดงเป็นแบบเปรียบเทียบก็ทำให้สามารถเข้าใจได้ง่ายยิ่ง เพราะว่าตนมีความชำนาญในสิ่งนั้น ๆ หรือเรื่องนั้น ๆ ดีแล้วจากการวิจัยที่พบนั้นแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่ทรงเลือกกลวิธีการสอนได้เป็นอย่างดีสมกับที่พระองค์ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพราะพระองค์ทรงรู้และเข้าใจว่าบุคคลนี้มีความสามารถหรือมีความเข้าใจในสิ่งนั้น ๆ มากน้อยแค่ไหน แล้วจะแนะนำสิ่งที่ขาดไป และทรงชี้แนะแนวทางการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยสายตาอันแหลมคมและแฝงไปด้วยธรรมะคือธรรมชาติของสิ่ง โดยไม่เห็นแย้งแต่สิ่งนั้นแต่เป็นการตามรู้สิ่งนั้นอย่างเข้าใจ และพบว่าทั้ง ๓ แบบนี้ถูกนำไปเป็นกลวิธีการสอนพระภิกษุสงฆ์ พระราชา และประชาชนทั่วไป

๕. สรุป

สรุป อุปลักษณะเกี่ยวกับเบญจขันธ์ ในพระสูตรต้นตปิฎกมี ๒ ประเภท คือ ๑) ถ้อยคำอุปลักษณะ ๒) มโนอุปลักษณะ ในประเภทแรกนั้นเป็นถ้อยคำอุปลักษณะที่มี

คำเชื่อมโยงเช่นคำว่า เหมือน ฉันทฉันทนั้น เสมือน เป็นต้น และอาจจะไม่มีคำเชื่อมโยงก็ได้เหมือนกัน ซึ่งจะพบมากในงานวิจัยของท่านอื่น ๆ ที่อยู่ในบริบทต่าง ๆ รวมถึงงานต้นฉบับที่เป็นผู้ริเริ่มศึกษาอุปลักษณะเชิงมนทัศน์คือ เลคอฟและจอห์นสัน ก็ยังเป็นการศึกษาอุปลักษณะจำกัดอยู่ในระดับถ้อยคำเท่านั้นจะขอยกมาสักสองท่านคือคุณรัชนิญญา กลิ่นน้ำหอม ศึกษาอุปลักษณะที่เน้นการเมืองใช้ตามแนวอรรถศาสตร์ปริชานและวัจนปฏิบัติศาสตร์ โดยมุ่งวิเคราะห์ถ้อยคำอุปลักษณะที่นักการเมืองไทยใช้ซึ่งสะท้อนมโนอุปลักษณะเกี่ยวกับการเมืองและวิเคราะห์หน้าที่ของมโนอุปลักษณะที่นักการเมืองใช้ในวาทกรรมการเมืองประเภทต่าง ๆ และคุณสิริมา เชียงขาวไว ศึกษาอุปลักษณะเกี่ยวกับธรรมะในปาฐกถาธรรมของพุทธทาสภิกขุ โดยมุ่งวิเคราะห์ถ้อยคำอุปลักษณะที่สะท้อนมนทัศน์เกี่ยวกับธรรมะของท่านพุทธทาส เพื่อศึกษาหน้าที่ของมโนอุปลักษณะธรรมะของท่านพุทธทาสและศึกษาที่มาของมโนอุปลักษณะธรรมะของท่านพุทธทาส ส่วนในงานวิจัยครั้งนี้พบว่า มี ถ้อยคำอุปลักษณะและมโนอุปลักษณะที่อยู่ในระดับถ้อยคำ วลี และ ประโยค เนื่องจากว่าผู้ฟังไม่สามารถจะเข้าใจได้หากพูดเฉพาะถ้อยคำเท่านั้น แต่ถ้าพูดเป็นประโยคจะทำให้ผู้ฟังเข้าใจมากยิ่งขึ้น แต่ไม่ใช่การอธิบายความหมาย เป็นการพูดลักษณะ คุณสมบัติ อากาโร และการกระทำของสิ่งนั้นเพื่อเป็นการถ้อยคำทางความหมายไปสู่อีกความหมายที่เป็นนามธรรม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าสิ่งที่ทำให้พบว่ามีอุปลักษณะในระดับวลีและประโยคนั้น อาจจะมีสาเหตุมาจากธรรมะหรือการอธิบายสิ่งที่อยู่เหนือวัตถุสิ่งของที่สามารถมองเห็นได้

แต่สิ่งที่เป็นธรรมะนั้นไม่สามารถพูดให้เข้าใจได้เพียงแค่ว่าใช้ถ้อยคำเท่านั้น นี่อาจจะเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้พบวลีและประโยคอุปลักษณ์ เมื่อนำอุปลักษณ์เกี่ยวกับเบญจขันธ์มาวิเคราะห์หากระบวนการถ่ายทอดของความหมายพบว่า มี ๗ ประเภทด้วยกัน คือ เบญจขันธ์คือวัตถุ เบญจขันธ์คือพาหนะ เบญจขันธ์คือสิ่งไม่มีชีวิต เบญจขันธ์คือผลไม้ และเบญจขันธ์คือมนุษย์ อุปลักษณ์เหล่านี้ถ่ายทอดความหมายหนึ่งไปสู่อีกความหมายโดยอาศัยลักษณะ คุณสมบัติ อาการ การกระทำ เป็นต้น โดยนำสิ่งที่เปรียบเทียบได้จากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว สิ่งที่เราพบเห็นได้โดยทั่วไป จึงทำให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งที่ผู้พูดอธิบายอย่างง่ายและสามารถนำไปปฏิบัติตามได้

กระบวนการถ่ายทอดของความหมายนั้นมีความสอดคล้องกับงานผู้วิจัยของท่านอื่น ๆ ที่ได้ทำมาแล้ว อาจจะมีกระบวนการถ่ายทอดแตกต่างกันบ้างแต่ก็จัดว่าอยู่ในระดับใกล้เคียงกันมาก จะขอยกมาสักสองท่าน คือ คุณวิลาวัลย์ วิษณุเวทิน ศึกษาอุปลักษณ์ในหนังสือเรียนวิทยาศาสตร์ไทย พบว่ามนทัศน์ในแวดวงความหมายต้นทางหรือแบบเปรียบเทียบประกอบด้วยแนวคิดที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรม มีความเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ทางกายและเข้าใจได้ง่ายกว่ามนทัศน์เหล่านี้ใช้เพื่ออธิบายแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ในแวดวงความหมายปลายทางหรือสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ และพระมหาธิดิ อนุภทโท ได้ศึกษาวิเคราะห์ อุปลักษณ์ในหนังสือพระปฐมโพธิตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน พบว่ามีกระบวนการถ่ายทอดของความหมายทั้ง ๒ ประเภท คือกระบวนการถ่ายทอด

ความหมายแบบเชิงเดี่ยวและกระบวนการถ่ายทอดความหมายแบบเชิงซ้อน ซึ่งมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ทางร่างกาย การรับรู้ทางประสาทสัมผัส สิ่งแวดล้อมตลอดจนประสบการณ์การเรียนรู้ทางธรรม สังคมและวัฒนธรรม ส่วนกลวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าผ่านอุปลักษณ์มี ๒ แบบ คือการอธิบายความหมายของหลักธรรมและหลักการปฏิบัติโดยใช้คุณสมบัติและลักษณะของสิ่งต่างๆ มาเป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อให้พระภิกษุทั้งหลายเข้าใจ เพราะสิ่งที่ทรงนำมาอธิบายก็เป็นสิ่งที่พระภิกษุสงฆ์ทุกรูปเข้าใจเป็นอย่างดีและมีความรู้ความเข้าใจในสิ่งนั้นเป็นอย่างดี

การยกตัวอย่างแสดงให้เห็นทำให้เป็นการชี้แจงอาการของสิ่งนั้นว่ามีลักษณะเหมือนกันหรือมีลักษณะตรงกันอย่างไรสามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ และสามารถนำมาเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติอีก กล่าวคือตัวอย่างนั้นย่อมจะทำให้เข้าใจเข้าถึงได้ง่ายมากเพราะพระภิกษุสงฆ์ทุกรูปมีความคุ้นเคยกับสิ่งนั้นเป็นเบื้องต้นอยู่แล้ว เพียงแต่ชี้แนะแนวทางในการสังเกตให้เท่านั้น จากประสบการณ์ของผู้ฟังให้ผู้ฟังอาศัยประสบการณ์ของตนเองสอนตนเองเตือนตนเองอย่างมีสติ นอกจากจะมีกลวิธีการสอนแบบใช้ภาษาในการสื่อสารแล้วนั้นยังมีการสื่อสารอีกอย่างหนึ่ง คืออวัจนภาษา คือการสื่อสารด้วยการปฏิบัติตนที่มีกิริยาอาการอ่อนน้อมและการประพฤติเป็นแบบอย่างก็ถือว่าเป็นกลวิธีการสื่อสารอีกอย่างเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับพระมหาสมณภูมิ จินณธมโม ได้ศึกษาอวัจนภาษาที่ใช้ในการสื่อสารของพระพุทธเจ้าในพระสูตรต้นปิฎก พบว่าลักษณะของอวัจนภาษาที่ใช้ในการสื่อสารในการแผ่

พระธรรมของพระพุทธเจ้า มีปรากฏแตกต่างกันไปตามแต่ความเหมาะสมกับบุคคล อวัจนภาษาบางอย่างมีความคล้ายคลึงกัน บางอย่างมีความแตกต่างกัน ทั้งลักษณะและความหมาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างกันของแต่ละสังคม วัฒนธรรม อวัจนภาษาเหล่านี้สามารถทำให้มนุษย์ เกิดความเลื่อมใสศรัทธา น้อมใจไปตามกระแสพระธรรมของพระพุทธองค์ได้อย่างดีเยี่ยม และอวัจนภาษา

ยังมีความสำคัญต่อการเผยแผ่พระธรรมในแง่เป็นกุศโลบายเพื่อสื่อสารกับมนุษย์ สามารถชักนำพวกเขาให้มีความสนใจในเนื้อหาของพระธรรมได้เป็นอย่างดี ฉะนั้นแล้วการสื่อสารเพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจสิ่งที่ผู้พูดต้องการสื่อสารอย่างแจ่มชัด ย่อมจะต้องอาศัยสิ่งต่าง ๆ ประกอบกันดังที่กล่าวมาแล้วนี้จึงประสบผลสำเร็จในการพูดนั่นเอง

บรรณานุกรม

- ณัฐพร พานโพธิ์ทอง และคณะ. พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา : การศึกษาเนื้อหาและกลวิธีทางภาษาได้รับพระบรมราชโองการมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์พิเศษ. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พัชรี พลาวงค์. ความรู้เบื้องต้นทางอรรถศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระวินัยปิฎก เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- รัชนิย์ญา กลิ่นน้ำหอม. อุปลักษณะที่นักการเมืองไทยใช้ : การศึกษาตามแนวอรรถศาสตร์ปริชานและวัจนปฏิบัติศาสตร์, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, อักษรศาสตร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- สิริมา เชียงขาวไว. อุปลักษณะเกี่ยวกับธรรมะในปาฐกถาธรรมของพุทธศาสนิกชน, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, อักษรศาสตร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.

สมภูมิ จิณฺณธมฺโม (พระมหา). ศึกษาวจนภาษาที่ใช้ในการสื่อสารของพระพุทธเจ้าในพระ
สุตตันตปิฎก, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

สุจริตลักษณ์ ดีผดุง. **วจนปฏิบัติศาสตร์เบื้องต้น**. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อ
พัฒนาชนบท, ๒๕๕๒.

สุริยา รัตนกุล. **อรรถศาสตร์เบื้องต้น**. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนา
ชนบท, ๒๕๔๔.

Lakoff, George and Mark Johnson. **Metaphors We Live By**. Chicago: Chicago
University Press. 1980.

